

Jen vzpomínky dým jenž mizí?

Ladislav Kováč

Iba rok uplynul - a ak, vzdialenie sa! Každý po svojom a - zdá sa - každý iným smerom. Prečo? A kam? A nezmeniteľne?

Prečo sa Československo rozpadlo? Podľa jednej skupiny názorov, bola to historická nevyhnutnosť: Psychosociálne a kultúrne rozdiely medzi Čechmi a Slovákmi boli väčšie, ako sa zakladatelia štátu domnievali a politické súžitie ich nedokázalo odstrániť. Vzťah oboch etník nebol rovnocenný, Česi slovenskú kultúru nepoznali a nepotrebovali, Slováci boli na českú kultúru odkázaní a voči Čechom cítili komplexy menejcennosti - argumentujú iní. Ďalší sú presvedčení, že fatálnym pre vzájomné súžitie bol vývoj počas komunistického režimu a najmä jeho husákovskej éry: obe časti štátu rovnako postihol rozpad duchovných hodnôt a demoralizácia, no zatiaľ čo v českej časti došlo i k ekonomickému a kultúrnemu úpadku, Slovensko zaznamenalo ekonomický a kultúrny rozmach. To po páde komunistického režimu zapríčinilo rozdielne pohľady na totalitnú minulosť a určilo rozdielne preferencie občanov v slobodných voľbách.

No existuje i druhá skupina názorov. Podľa nej v rozpade štátu netreba vidieť nijakú zákonitosť a dejinnú nutnosť. Rozhodla kumulácia v podstate náhodných faktorov: Malá skúsenosť, ba naivita intelektuálov, ktorí po Novembri dostali do rúk opraty politiky a ťažkú úlohu proste nezvládli. Prepásla sa len krátko trvajúca príležitosť začať nový štát na prísne právnom základe, odsúdením komunizmu ako zločinného systému a potrestaním tých, čo porušovali zákony. Laxnosť vo vzťahu k právu zapríčinila, že sa prioritne nezmenila nefunkčná štruktúra parlamentu a rýchlo neprijala nová ústava a že sa štátoprávne rokovania preťahovali tak dlho, až uviazli v slepej uličke. Rozhodla náhoda, ktorá do čela slovenskej politiky vyniesla extrémnu osobnosť, neschopnú dohôd a kompromisu, majstra v populizme a demagógii...

Ktorá z týchto interpretácií je pravdivá? Ani jedna. A všetky.

Sociálna skutočnosť je komplexná. Naše poznávacie schopnosti nestačia na túto komplexnosť, príroda vyformovala našu psychiku tak, že aj na najzložitejšie javy potrebujeme mať jednoduché, monokauzálne vysvetlenia. V dejinách, v spoločenskom pohybe, hľadáme podobné zákony, ako sú zákony prírody. Ťažko prijímame predstavu, že vo vývoji spoločnosti každá udalosť je podmienená stovkami iných, že náhoda i nutnosť sa neprehľadne prepletajú a rovnocenne rozhodujú o našich osudoch. To len pri pohľade späť je dejinný pohyb akoby zákonitý a logický. Príčin vzniku i rozpadu štátu je veľa a je márne a zbytočné pokúšať sa nájsť jedinú rozhodujúcu príčinu.

Rovnako nejednoznačnou ostáva odpoveď na otázku: bolo ukončenie československého štátu aktom legálnym a demokratickým? Voľby boli demokratické, zákony sa neporušili, dohoda vodcov víťazných strán bola dobrovoľná, parlament odhlasoval likvidáciu federácie ústavne požadovanou väčšinou hlasov. No v politike existuje nielen legalita, ale aj legitimita: opodstatnenosť rozhodnutí politickej moci v očiach občanov, z ktorých vôle táto moc vzišla. Pred súdom dejín ostane rozpad československého štátu nelegitímnym činom: väčšina občanov ho nechcela a tým, ktorých volila, nedala poverenie dojednať jeho likvidáciu. Ba až

kafkovsky absurdný je fakt, že rozpad nechceli ani tí, čo sa na ňom dohodli. Slovenskí politici, ktorí vstupovali do volieb a po víťazstve vo voľbách do rokovaní s českými partnermi pod heslom konfederácie sami nevedeli, čo vlastne konfederácia je. Ak to nevedeli oni - a boli medzi nimi vyškolení právnici, ba i vysokoškolskí učitelia práva - ako to mohli vedieť jednoduchí voliči? Voličov vlastne podviedli. Politický systém, v ktorom občanom, a najmä aj politikom, chýbajú základné znalosti, aby mohli robiť uvážené rozhodnutia, nie je demokraciou: Slovensko má školu demokracie ešte iba pred sebou.

Dva sociálne experimenty

V sociálnych vedách, na rozdiel od vied prírodných, málokedy možno robiť experimenty a nimi potvrdiť alebo vyvrátiť nejaký názor. Vývoj v oboch republikách stal sa však po rozpade federácie nechceným experimentom. Potvrdzuje hypotézu, že rozpadu štátu sa už po voľbách v júni 1992 nedalo zabrániť: celkom rozdielny politický a ekonomický vývoj v oddelených republikách, obdivuhodná akcelerácia vzostupu v ČR a nezadržateľný úpadok v SR, je dôkazom, že medzi ich terajšími politickými reprezentáciami by nebola uskutočniteľná nielen zhoda, ale ani len kompromis. Klaus a Mečiar - to sú dva inkompatibilné intelektuálne vesmíry. Lenže nejde o Mečiara: vstanú noví bojovníci - Slovensko ich má neúrekom.

Keby pred 75 rokmi nebola pre Slovensko prišla česká záchrana, dnes by už slovenského národa v podstate nebolo. To nie je vágna hypotéza. Experiment bol urobený - na slovenskom etniku, čo po vzniku ČSR ostalo v Maďarsku: z pol milióna ľudí, ktorí tam počiatkom tohto storočia boli etnickými Slováckmi, sa pri sčítaní v roku 1980 prihlásilo za Slovákov už iba 9 101 maďarských občanov. Teda iba dva percentá pôvodného počtu. Spoločenstvo bez dostatočne početnej inteligencie - organizmus bez nervového systému - nemohlo prežiť. Slovensko prežilo, vyrástlo, dosiahlo adolescenciu iba vďaka Československu a iba ako súčasť Československa. Je ako adolescent, čo nedá na radu a musí si všetko sám vyskúšať. Aj keď je kultúrne zakomplexované, politicky nezrelé, s vážnymi ekonomickými problémami, už - dúfajme - nezahynie: len musí absolvovať tvrdú lekciiu anachronického miništátika.

Verme teda, že prejde touto lekciiou, nechcenou ale zrejme nevyhnutnou. Čo potom?

Je možné očakávať obnovenie Československa?

Aký by na tom mohli mať spoločný záujem Česi a Slováci? Buďme optimisti, aj keď trebárs naivní: geopolitické dôvody, obava pred silnými susedmi, ohrozenie štátnej existencie, potreba väčšieho a silnejšieho štátneho celku, nebudú nás k tomu nútiť - treba dúfať, a najmä Slováci musia priam zúfalo dúfať, že nebudú. Hlavný dôvod musí byť duchovný. Československá vzájomnosť nemá iba sedemdesiatpäťročnú históriu. Korení hlboko v dejinách. Blízkosť jazykov opodstatňuje nás i dnes, po rozpade, tak ako opodstatňovala našich predchodcov po stáročia pred nami, považovať našu kultúru za spoločnú, československú. Počas 75 rokov spoločnej politickej existencie vytvorilo sa na tomto území nové národné spoločenstvo: vedľa Čechov a Slovákov tu existujú ľudia, ktorí sa nepovažujú len za Čechov alebo len za Slovákov, ale za Čechoslovákov. Niektorí z príčin etnických - keďže pochádzajú zo zmiešaných manželstiev - iní, a asi väčšina, z politických a kultúrnych dôvodov. Bolo chybou, že sčítanie občanov pred voľbami v roku 1992 nepripúšťalo uvádzať v dotazník československú národnosť. Som presvedčený, že nás, Čechoslovákov, je veľa v oboch republikách a je naším legitímnym právom považovať Čechy, Moravu a Slovensko

naďalej za spoločnú vlasť. Napriek politickej hranici, čo oddeľuje oba štáty. Idea politického znovuzjednotenia mala by mať u nás predovšetkým to isté zdôvodnenie, ako mala po celých povojnových štyridsať rokov idea znovuzjednotenia Nemecka. Bude však západná časť toho dnešného imaginárneho útvaru, čo nazývame Československou duchovnou federatívnou republikou, ochotná raz priniesť tú ekonomickú obeť, čo prinieslo západné Nemecko východnému? Vážna, rozhodujúca otázka.

Spoločné kultúrne dejiny, spoločné hodnoty, vzájomnosť spečatená krvou tých, čo v minulosti padli v boji za spoločný štát, spoločná vlasť by v nás mali udržovať vieru v obnovenie politického zväzku. Hlavne by však mali určovať konkrétnu činnosť tých, od ktorých udržanie kontaktov a cieľavedomá príprava politickej integrácie najviac závisí: vedcov, umelcov, politikov a publicistov. Zvlášť by som ale chcel apelovať na svojich kolegov učiteľov: pestujme vo svojich žiakoch povedomie duchovnej príbuznosti, nepripusťme izoláciu a vzájomné odcudzenie, koordinujme výchovu k spoločným hodnotám a spoločným cieľom.

Existuje jedna pekná, ale smutná báseň Josefa Horu s názvom Domov. Je v nej táto sloka:

Domov? Jen vzpomínky dým,
jenž mizí.
A láska? Já nejlépe vím,
jak cizí, jak cizí
jsou si bratři v řeči.

Zaprajme si na prahu druhého roka rozdelenia: Nech československý domov nikdy pre nás neostane len dymom spomienky, ktorý mizne a nech v bratskom vzťahu Čechov a Slovákov nikdy nedojde k odcudzeniu. Dbať o to je dôležitým poslaním najmä tých medzi nami, ktorí sa cítíme Čechoslovákmi.